

Тема 10. Основи фінансового право

План:

1. Загальна характеристика фінансового права.
2. Поняття про бюджет. Державний бюджет. Місцеві бюджети.
3. Система оподаткування. Види податків і зборів.
4. Права та обов'язки платників податків.
5. Відповідальність за порушення податкового законодавства.

Фінанси — це суспільні відносини, що виникають із приводу мобілізації, розподілу, перерозподілу та використання грошових коштів. Усі фінанси поділяють на дві великі групи: публічні та приватні фінанси. Перші являють собою відносини з приводу грошових коштів держави та органів місцевого самоврядування. Приватні фінанси — це відносини, які виникають в ході мобілізації, розподілу та використання грошових коштів різних суб'єктів економічної діяльності (домогосподарства, юридичні особи тощо). Фінансове право регулює лише публічно-фінансові відносини.

Фінансове право — сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері мобілізації, розподілу та використання органами державної влади та місцевого самоврядування грошових коштів із метою забезпечення виконання покладених на ці органи завдань і функцій.

Предметом фінансового права є суспільні відносини, які виникають у ході фінансової діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування. Ці відносини мають публічно-правовий характер, що виявляється в юридичній нерівноправності їх суб'єктів: з одного боку, завжди виступають органи державної влади або місцевого самоврядування, наділені владно-розпорядчими повноваженнями, а з іншого — суб'єкти, які несуть обов'язки щодо внесення обов'язкових платежів до бюджету або спеціалізованих фондів.

Основними методами фінансового права є метод владних приписів та метод субординації. Фінансові правовідносини виникають лише на підставі нормативно-правових актів, а обсяг прав і обов'язків учасників таких правовідносин визначається виключно державою.

Система фінансового права складається із загальної та особливої частин. Загальна частина містить норми, які закріплюють загальні принципи, правові форми і методи фінансової діяльності держави й органів місцевого самоврядування, систему державних органів, які здійснюють фінансову діяльність, їх завдання, функції, форми й методи роботи тощо. Особлива частина складається з інститутів права, які регулюють окремі напрямки фінансової діяльності. Основними інститутами фінансового права є бюджетне, податкове,

банківське та валютне право. Базовою ланкою фінансового права є фінансово-правова норма.

Суб'єктами фінансового права є держава, адміністративно-територіальні утворення, юридичні особи — підприємства й організації усіх форм власності, громадські організації, установи та фізичні особи.

Джерелами фінансового права є численні нормативно-правові акти, які поділяються на дві великі групи: закони та підзаконні нормативно-правові акти. Конституція України визначає ряд важливих положень в галузі фінансового права, а саме:

- установлює обов'язок щодо сплати податків і зборів у порядку та розмірах, установлених законодавством (ст. 67);
- закріплює регулювання відносин у сфері бюджету, податків, грошової системи виключно законами України (ч. 2 ст. 92);
- визначає принципи побудови бюджетної системи України (ст. 95);
- установлює бюджетний період (ст. 96);
- визначає компетенцію Рахункової палати України (ст. 98);
- визначає компетенцію у сфері фінансової діяльності Кабінету Міністрів України як вищого органу в системі органів виконавчої влади (ст. 116,117), компетенцію місцевих державних адміністрацій (ст. 118,119), органів місцевого самоврядування (ст. 142, 143).

Важливими законодавчими актами, які регулюють фінансові право-відносини, є Бюджетний кодекс України, Закони України «Про систему оподаткування», «Про Рахункову палату», «Про Державну податкову службу в Україні», «Про банки і банківську діяльність», «Про Державний бюджет України» тощо.

Бюджёт — це грошове вираження збалансованого розпису доходів і видатків держави, адміністративно-територіальної одиниці (області, району, міста, села), підприємства, установи за певний період. Організації що фінансуються за рахунок бюджету, себто платників податку, відповідно є бюджетниками, також бюджетний період триває календарний рік.

Типи бюджетів

Також розрахунок прибутків і витрат держави, підприємств, установ і організацій, осіб, що очікуються на певний строк. Залежно від рівня формування, розподілу та використання грошових фондів виділяють:

- споживчі бюджети — прибутки та витрати фізичних осіб
- бюджети підприємств, організацій, фірм, комерційних і некомерційних організацій
- державний і місцеві бюджети.

Як правило, бюджет формується у вигляді таблиці прибутків і витрат: у дохідній частині враховуються усі види і суми коштів, які надходять, у видатковій — всі види витрат, що прогнозуються.

Бюджет країни називають план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Державний бюджет (англ. *budget* - сума) - це фінансовий план видатків держави та джерел їхнього покриття (за рік).

Згідно із Законом України "Про бюджетну систему України", бюджет - це план утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які здійснюються органами державної влади.

Ідеологією формування бюджету національної економіки виступає визначення джерел і сум надходжень коштів до нього, державних видатків та шляхів покриття дефіциту бюджету.

Завданням державного бюджету є підтримка ринкової рівноваги і стимулювання розвитку окремих сфер та галузей національної економіки.

Держбюджет як список державних доходів і видатків за певний період (фінансовий рік) має бути затверджений у законодавчому порядку.

Через державний бюджет розподіляється близько 70% національного доходу країни. Сутність держбюджету визначається соціально-економічним ладом, природою, завдання і функціями держави.

Бюджетну систему України складають **державний бюджет** і **місцеві бюджети**.

Сума всіх бюджетів бюджетної системи називається **зведеним бюджетом**.

На першому етапі відбувається процес складання проекту держбюджету, Кабінет Міністрів України не пізніше ніж 15 вересня подає його на розгляд Верховній Раді України.

На другому етапі - розгляд і затвердження проекту бюджету на сесії Верховної Ради.

На третьому етапі - виконання і складання звіту про виконання (покладено на Кабінет Міністрів України). Фактично виконання бюджету починається з 1 січня і завершується 31 грудня кожного календарного року.

Доходи та видатки бюджету

Державний бюджет України має досить тривалу історію становлення і розвитку. Вона бере свій початок у XVI ст.

Була загальновійськова казна, до якої надходили прибутки від рибних промислів, скотарства, полювання. Видатки передбачалися на військове спорядження, будівництво укріплень, монастирів тощо.

У 1990 р. прийнято Закон "Про бюджетну систему України", згідно з яким державний бюджет складається з двох ланок - загальнодержавного бюджету і місцевих бюджетів. За ними закріплені доходи та видатки.

До основних джерел доходів відносять:

- податки;

- платежі за використання природних ресурсів (воду, землю);
- неподаткові надходження (від приватизації);
- доходи від операцій з капіталом;
- офіційні трансферти;
- цільові фонди.

Основним джерелом поповнення державного бюджету є податки. Податки забезпечують близько 90% доходів держави. Розглянемо їх суть детальніше.

Податки - це обов'язкові платежі (примусові), стягувані державою та місцевою владою з фізичних та юридичних осіб.

Податки виконують дві основні функції:

- розподільчу - є інструментом перерозподілу грошових доходів держави;
- фіскальну - формування державних фондів.

Вони є основним об'єктом податкової політики. Вона, в свою чергу, ґрунтується на застосуванні певного інструментарію. Розглянемо його.

1. **Механізм оподаткування**, тобто визначення суб'єктів та об'єктів оподаткування.

Суб'єкти оподаткування - ті, хто сплачує податки, фізичні та юридичні особи.

Об'єкти оподаткування - прибуток підприємств, заробітна плата, вартість майна, виторг фірми, кількість землі тощо.

2. **Види податків.**

Перелік зборів та ставку оподаткування встановлює Верховна Рада України.

Податки поділяють на прями та непрямі.

Прямі податки стягуються безпосередньо з індивідів та фірм. До прямих податків відносять:

- податки особисті на: прибуток громадян (неоподаткований мінімум становить 17 грн, податкова ставка становить 13%), прибуток корпорацій (прибуток підприємств в Україні оподатковується із ставкою 25%), майно, спадок, приріст капіталу;
- реальні податки: на землю, промисловий, з капіталу (цінних паперів).

Непрямі податки - це податки, що встановлюються на товари та послуги і входять у їх ціну. Це податок на додану вартість (ПДВ), акцизи, мито, ліцензійні збори.

Акцизи - це непрямі податки, що входять у ціни товарів і стягуються в момент їх придбання. Акцизи поділяються на:

- індивідуальні - коли оподатковується кожна одиниця товару;
- універсальні - коли об'єктом оподаткування є обсяг продажу. **Податок на додану вартість** - його ставка в Україні становить;
- 20%, формально його платниками є виробничі й торговельні підприємства, оскільки податок надходить до бюджету від них, фактично його сплачують покупці під час купівлі товарів та послуг.

Мито - це податок на товари, які імпортуються. Мито є одним із важелів захисту національного ринку і поповнення бюджетних коштів.

Чим більш розвинута країна, тим більша частка надходжень припадає на прямі податки, і навпаки. 3. Податкова ставка.

Податкова ставка - це величина податку на одиницю оподаткування (одиниця виміру об'єкта оподаткування для земельного податку - гектар тощо).

Податкова ставка, що визначається як відсоток, поділяється на такі види:

- - пропорційна, коли ставка оподаткування однакова і не залежить від розмірів доходу;
- - прогресивна, коли ставки оподаткування зі збільшенням доходу зростають;
- - регресивна, коли податкова ставка зі збільшенням доходу знижується.

За законодавством України податки поділяються на загальнодержавні та місцеві.

Загальнодержавні податки:

- податок на прибуток підприємств;
- акцизи;
- ПДВ;
- податок на доходи фізичних осіб;
- мито;
- державне мито;
- податок на нерухоме майно;
- рентні платежі;
- податок з власників транспортних засобів;
- податок на промисел;
- збір за спеціальне використання природних ресурсів;
- збір за забруднення навколишнього середовища;
- плата за землю;
- збір на обов'язкове страхування;
- відрахування у пенсійний та соціальні фонди. *Місцеві податки:*
- податок з реклами;
- готельно-курортний збір;
- комунальний податок;
- за проїзд транзитного транспорту;
- використання символіки;
- ринковий збір;
- збір на припаркування автотранспорту;
- збір за видачу ордера на квартиру;
- збір за участь на бігах на іподромі;
- збір за участь у грі на тоталізаторі;
- збір за проведення місцевого аукціону.

Особливе місце серед інструментів фіскальної (податкової) політики є податкові пільги. Найбільш розповсюджені в практиці ДРЕ такі види податкових пільг:

- неподатковий мінімум об'єкта оподаткування;
- вилучення з-під оподаткування частини об'єкта оподаткування (амортизаційні відрахування, витрати на НДДКР тощо);
- звільнення від сплати окремих суб'єктів оподаткування;
- зниження податкової ставки;
- віднісування від податкової бази;
- податковий кредит;
- повернення податків (повне або часткове). *Основні принципи сучасної податкової політики:*
- *ефективність*, що визначається регулювальною і стимулювальною функціями податків;
- *справедливість* - передбачає недоцільність і неможливість перекладання податкового тягаря на бідні верстви населення і навіть частковий перерозподіл через механізм оподаткування частини національного доходу на користь найбільш бідних верств;
- *корисність* - стягнені з працівників через податкову систему кошти мають повернутися до них у формі соціальних витрат;
- *оптимальне співвідношення між економічною ефективністю та справедливістю*, що передбачає недоцільність надмірного перерозподілу національного доходу через податковий механізм (оскільки це гальмувало б інвестиції) або вилучення із заробітної плати таких податків, які підривали б зацікавленість безпосередніх працівників у зростанні продуктивності праці;
- *ефективність адміністрування* - витрати на управління мають бути мінімальними;
- *економічна обґрунтованість податків* - розміри податків повинні встановлюватися на основі показників розвитку економіки країни та її фінансового стану;
- *стабільність податкового законодавства* - податки не повинні змінюватися протягом бюджетного року;
- *рівняння та унеможливлення дискримінації* - забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання;
- *рівномірність сплати* - податки повинні сплачуватися в певний термін;
- *гнучкість* - податкове законодавство повинне вчасно реагувати на зміни соціально-економічного життя держави без порушень стійкості податкового законодавства;
- *інфляційна нейтральність*;
- *недопущення подвійного оподаткування одного й того самого об'єкта оподаткування*;

- доступність та однозначність норм податкового законодавства;

- гласність - офіційне опублікування відомостей про суми зібраних податків та їх витрачання.

Місцеві бюджети, їх доходи і видатки

Місцеві бюджети — це фонди фінансових ресурсів, що мобілізуються й витрачаються на відповідній території. Система місцевих бюджетів є в усіх країнах світу. Проте її розвиток і функції зумовлені низкою національних, політичних, економічних та інших факторів. Найбільший вплив мають економічні та політичні фактори.

Під час дослідження проблеми місцевих бюджетів їх слід розглядати у двох аспектах:

1) як організаційну форму мобілізації частини фінансових ресурсів у розпорядження місцевих органів самоврядування;

2) як систему фінансових відносин, що виникають між:

— місцевими бюджетами й господарськими структурами, що функціонують на певній території;

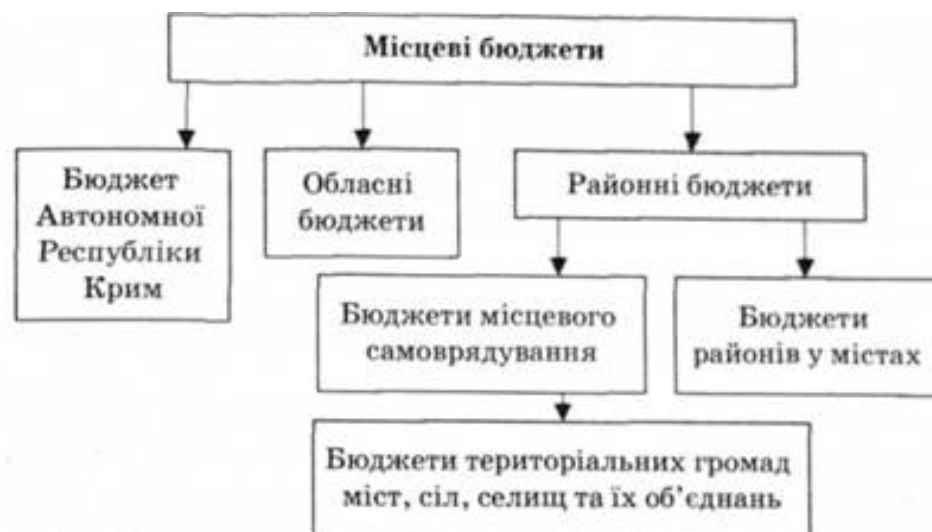
— бюджетами й населенням цієї території;

— бюджетами різних рівнів із перерозподілу фінансових ресурсів;

— місцевими і державним бюджетами.

До місцевих належать обласні, районні, міські, селищні та сільські бюджети (рис. 9.2). Це фонди фінансових ресурсів, зосереджені в розпорядженні місцевих рад народних депутатів та органів місцевого й регіонального самоврядування. Усього місцевих бюджетів в Україні нараховується майже 12 тис.

Проте *місцевий бюджет* — це тільки частина фінансових ресурсів, необхідних для фінансування всіх функцій і завдань, які виконують органи місцевого самоврядування.

Система місцевих бюджетів України

Звичайно, варто вирішити питання зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень. Ці проблеми потребують серйозної наукової розробки, вивчення досвіду зарубіжних країн і обов'язкового розв'язання.

Самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів.

Мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі нормативів бюджетної забезпеченості на одного мешканця або споживача соціальних послуг з урахуванням економічного, соціального, природного станів відповідних територій, з огляду на рівень мінімальних соціальних потреб, установлених законодавством.

Місцевий бюджет може складатися із загального й спеціального фондів. Загальний фонд — надходження з поточного або реєстраційного рахунку фінансового органу на поточний або реєстраційний рахунок установи платіжним дорученням. Ці надходження призначені для забезпечення видатків і не спрямовуються на конкретну мету. Спеціальний фонд має формуватися з конкретно визначених джерел надходжень і використовуватися на фінансування конкретно визначених цілей.

Місцевий бюджет поділяється на поточний (адміністративний) бюджет і бюджет розвитку (капітальний або інвестиційний).

Фінансовою основою місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів. Держава бере участь у формуванні доходів бюджетів місцевого самоврядування, фінансово підтримує місцеве самоврядування.

Видатки є причиною утворення доходів. Доходи місцевих органів влади класифікуються за джерелами й економічною сутністю.

За джерелами надходження розрізняють такі доходи місцевих органів влади: податкові та неподаткові доходи (платежі, доходи від майна, що належить місцевій владі, та від господарської діяльності підприємств комунальної власності, залучені місцевими органами влади на ринку позикового капіталу), а також трансферти від центральної влади й органів влади вищого територіального рівня.

За економічною сутністю виокремлюють власні, закріплені та регульовані доходи місцевих органів влади.

Власні доходи — це доходи, мобілізовані місцевою владою самостійно на основі власних рішень і за рахунок джерел, визначених місцевим органом влади. До власних доходів належать місцеві податки і збори, доходи від майна, що належить місцевій владі, та господарської діяльності комунальних підприємств, комунальні платежі, а також доходи за рахунок комунальних кредитів і позик.

Органи місцевого самоврядування мають право встановлювати два місцевих податки і низку місцевих зборів (податок з реклами та комунальний; збори: готельний, на припаркування транспорту, ринковий, на видачу ордера на квартиру, власників собак, курортний, за участь у бігах на іподромі, на місцеву символіку та ін.).

Перелік закріплених доходів визначено у бюджетному законодавстві та законодавстві про місцеве самоврядування.

Закріплені доходи — одна з форм переданих доходів місцевим органам влади на стабільній, довготерміновій основі.

Регульовані доходи — також одна із форм доходів, що передаються центральною владою місцевим органам влади або з бюджетів територій вищого адміністративного рівня до бюджетів територій нижчого адміністративного рівня. Порядок передачі та розміри регульованих доходів в Україні щороку встановлюється в Законі України "Про Державний бюджет" від 29 червня 1995 р. № 253-95-ВР, а також він визначений у Законі України "Про бюджетну систему" в редакції 1995 р. і Бюджетному кодексі. Порядок регулювання доходів місцевих бюджетів визначається також рішеннями органів влади вищого територіального рівня щодо органів влади нижчого територіального рівня.

Власні та закріплені доходи — основа самостійності місцевих бюджетів.

Важливими способами формування доходів місцевих органів влади є комунальні платежі, доходи від комунального майна та землі, доходи від діяльності комунальних підприємств, залучення кредитних ресурсів і мобілізація коштів за рахунок комунальних позик. Велику роль відіграють дотації та інші трансферти.

У дохідній частині місцевого бюджету виокремлюються доходи, необхідні для виконання власних повноважень, і доходи, потрібні для здійснення делегованих законом повноважень органів виконавчої влади.

Структура доходів місцевих бюджетів така: міжбюджетні трансферти, власні доходи, закріплені законодавством на довгостроковій основі та регульовальні доходи.

Згідно зі ст. 143 Конституції України встановлено, що власних доходів в обласних і районних бюджетах немає, а є в основному закріплені або залучені, якщо фінансується спільна програма. До цих бюджетів не належать як закріплені доходи надходження від комунальної власності.

Міжбюджетні трансферти — кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Основними формами надання міжбюджетних трансфертів за Бюджетним кодексом є дотація вирівнювання та субвенції.

Дотація вирівнювання — міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності відповідного бюджету.

Субвенція — цільовий міжбюджетний трансферт, призначений на певну мету в порядку, визначеному тим органом, який її надав.

Субсидія (різновид субвенції) — цільова грошова допомога, що надається державою за рахунок коштів бюджету, а також спеціальних фондів юридичним і фізичним особам, місцевим державним органам та іншим державам.

Обсяг міжбюджетних трансфертів затверджує Верховна Рада України в Законі про Державний бюджет на відповідний рік.

Головною складовою фінансів місцевих органів влади є видатки, які точно відображають функції та завдання, що покладаються на місцеву владу.

Видатки місцевих бюджетів — це економічні відносини, що виникають у зв'язку з фінансуванням власних і делегованих повноважень місцевих органів влади.

Видатки місцевих органів влади, залежно від їхніх завдань, у більшості країн поділяються на декілька функціональних видів: обов'язкові, факультативні та на фінансування делегованих повноважень. Обов'язкові видатки спрямовані на виконання обов'язкових завдань, що покладаються на органи місцевої влади з метою забезпечення певних стандартів послуг у масштабах усєї країни, а також видатки, пов'язані з їхніми борговими зобов'язаннями за кредитами та позиками.

Факультативні видатки здійснюються для реалізації завдань у межах власної компетенції, а також так званих добровільних та факультативних обов'язків. Ще один вид видатків — видатки для реалізації делегованих (доручених) центральною владою завдань*

Крім функціонального поділу, є поділ видатків відповідно до їхнього економічного призначення: поточні (адміністративні) і капітальні (інвестиційні).

Поточний бюджет використовується з метою виконання як власних, так і делегованих повноважень.

Кошти поточного бюджету спрямовуються на фінансування установ і закладів виробничої та соціальної інфраструктури, що утримуються за рахунок бюджетних асигнувань, а також на фінансування заходів щодо соціального захисту населення.

Кошти бюджету розвитку спрямовуються на реалізацію програм соціально-економічного розвитку відповідної території, пов'язаних зі здійсненням інвестиційної та інноваційної діяльності, а також на фінансування субвенцій та інших видатків, пов'язаних із розширеним відтворенням.

Стаття 8. Види податків та зборів

8.1. В Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки та збори.

8.2. До загальнодержавних належать податки та збори, що встановлені цим Кодексом і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

8.3. До місцевих належать податки та збори, що встановлені відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, визначених цим Кодексом, рішеннями сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

Система оподаткування в Україні

Однією з провідних складових податкової системи є система податків. Відповідно до положень Податкового кодексу України види податків і зборів

(обов'язкових платежів), що справляються на території України, поділяються на загальнодержавні та місцеві.

До загальнодержавних належать такі податки й збори (обов'язкові платежі):

- 1) податок на додану вартість;
- 2) акцизний збір;
- 3) податок на прибуток підприємств;
- 4) податок на доходи фізичних осіб;
- 5) мито;
- 6) екологічний податок;
- 7)) рентна плата;
- 8) військовий збір:

До місцевих податків належать:

- 1) податок на майно (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, податок на землю);
- 2) єдиний податок.

До місцевих зборів (обов'язкових платежів) належать:

- 1) збір за місця для паркування транспортних засобів;
- 2) туристичний збір.

Встановлення й скасування податків та інших обов'язкових платежів податкового характеру, а також пільг їх платникам здійснюються Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим і сільськими, селищними, міськими радами відповідно до положень Податкового кодексу України та інших законів України про оподаткування.

Верховна Рада Автономної Республіки Крим і сільські, селищні, міські ради можуть встановлювати додаткові пільги щодо оподаткування в межах сум, що надходять до їх бюджетів.

Ставки, механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), за винятком особливих видів мита та збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, збору у вигляді цільової надбавки до затвердженого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності, і пільги щодо оподаткування не можуть встановлюватися або змінюватися іншими законами України, крім законів про оподаткування.

Особливі види мита справляються на підставі рішень про застосування антидемпінгових, компенсаційних і спеціальних заходів, прийнятих відповідно до законів України.

Розмір та механізм справляння збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію встановлюються Кабінетом Міністрів України разом з Національною комісією регулювання електроенергетики України. Розмір та механізм справляння збору у вигляді

цільової надбавки до затвердженого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Встановлення і скасування спеціального збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, розмір та механізм справляння цього збору здійснюються відповідно до Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20 вересня 2001 року.

Податки й збори (обов'язкові платежі), справляння яких не передбачено Податковим кодексом України, крім визначених Законом України "Про джерела фінансування дорожнього господарства України" від 18 вересня 1991 року, сплаті не підлягають.

Загальнодержавні податки й збори (обов'язкові платежі) встановлюються Верховною Радою України та справляються на всій території України.

Порядок зарахування загальнодержавних податків і зборів (обов'язкових платежів) до Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів і державних цільових фондів визначається згідно із законами України.

Такі податки й збори, як податок на нерухоме майно (нерухомість), плата за землю (земельний податок, а також орендна плата за земельні ділянки державної і комунальної власності), податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, податок на промисел, збір за спеціальне використання природних ресурсів, збір за забруднення навколишнього природного середовища, на території Автономної Республіки Крим встановлюються Верховною Радою Автономної Республіки Крим. При цьому ставки цих податків визначаються в межах граничних розмірів ставок, установлених законами України.

Місцеві податки і збори, механізм справляння та порядок їх сплати встановлюються сільськими, селищними, міськими радами відповідно до переліку і в межах граничних розмірів ставок, установлених законами України. При цьому окремі місцеві податки і збори, зокрема, комунальний податок, збір за припаркування автотранспорту, ринковий збір, збір за видачу ордера на квартиру, збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг, збір з власників собак є обов'язковими для встановлення сільськими, селищними та міськими радами за наявності об'єктів оподаткування або умов, з якими пов'язане запровадження цих податків і зборів.

Податкова система охоплює різні види податків. В основу їх класифікації покладені різні ознаки. Основну групу становлять прямі та непрямі податки.

Прямі податки призначаються безпосередньо на дохід та майно (пряма форма оподаткування).

До непрямих податків належать податки на товари та послуги, що входять до ціни товару або включені в тариф на послуги. Власник товару чи послуги, реалізуючи їх, отримує податкові суми, котрі перераховуються державі (непряма форма оподаткування).

До прямих податків відносять, наприклад, податок на прибуток корпорацій, що стягується в багатьох країнах (США, Великобританія, Франція). Цей податок сплачують лише фірми, що є юридичними особами. Так, у США його сплачують корпорації; з доходів від власного діла та партнерства він не стягується. У Германії податок з корпорацій поширюється на акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, кооперативи тощо. У цій же країні фірми сплачують ще один вид прямого податку - промисловий податок. Він устанавлюється на все, що є на підприємстві незалежно від його правової форми. Промисловий податок сплачує як сама фірма, так і її робоча сила. Його суму визначають, спираючись на дві величини - промисловий прибуток та промисловий капітал.

Непрямі податки, на відміну від прямих, безпосередньо не пов'язані з доходом чи майном платника. Об'єктом оподаткування - виступають товари чи послуги, коло яких постійно розширюється. Платниками непрямого податку є покупці і продавці. Значна його частка включається продавцем у ціну товару чи послуги. Найбільші можливості для підвищення цін на значну суму податку мають підприємства-монополісти. За високої внутрішньогалузевої конкуренції та наявності багатьох товарів-замінників, непрямий податок у певній пропорції розподіляється між продавцями та покупцями даного товару (послуги).

Ставки непрямих податків бувають тверді (на одиницю виміру товару) і у відсотках (як певна частка ціни товару). Уряду вигідніше призначати податки за процентною ставкою, оскільки зростання цін товарів забезпечує збільшення податкових надходжень до бюджету.

В економічній літературі розмежовують такі види непрямих податків: акцизи; фіскальні монопольні податки: мита на експортовані та імпортовані товари. У розвинутих країнах переважають акцизи.

За способом вилучення акцизи поділяють на дві групи - індивідуальні та універсальні. Індивідуальні акцизи збирають з окремих груп товарів, як правило, за твердими ставками з одиниці товару. На практиці цей вид податку називають по-різному. Наприклад, у США це "акцизний податок", а в Україні - "акцизний збір". Досить часто індивідуальні акцизи встановлюють на лікєро-горілчані напої, пиво, вино; тютюнові вироби, бензин, сіль, цукор, чай тощо. У різних країнах таких товарів може бути більше або менше. Наприклад, в Японії їх налічується близько 600, у Германії - близько 20.

Сьогодні більш поширеним є універсальний акциз. Він існує у двох основних формах - податку з продажу (податку з обороту), наприклад, у США, Канаді, Австралії, та податку на додану вартість (ПДВ).

Податок з продажу безпосередньо встановлюється у вигляді відсотка до роздрібною ціни товару. Купуючи товар, покупець бачить оголошену роздрібну ціну товару, і знає, що він повинен заплатити за нього, скажімо, 6% податку від ціни.

Податок на додану вартість вперше було запроваджено в 1960 р. у республіці Кот-д'Івуар, у 1967 р. - у Данії, в 1968 р. - у Франції. Наприкінці 90-х років він був поширений майже в 50 країнах. Цей податок вираховується з частини вартості, доданої на будь-якій стадії виробництва чи обігу. Із суми податку, визначеної на тій чи іншій стадії вираховується податок на додану вартість, сплачений на попередніх стадіях, тобто податок на придбані вироби вираховується із податку на виготовлену з них продукцію. Коли товар продається кінцевому споживачеві, всі податкові суми звичайно містяться в загальній сумі. Зовні це виглядає так, нібито весь податок на додану вартість сплачує кінцевий споживач.

Ставка податку на додану вартість у різних країнах неоднакова. Так, у країнах Європейського Союзу вона коливається в межах 14-20% на основні групи товарів. Зокрема, у Германії його базова ставка встановлена в розмірі 15%. Для продуктів харчування, книжок, газет, громадського транспорту її знижено до 7%.

Межа між прямими та непрямими податками є до певної міри умовною. Так, стосовно суті податку на прибуток корпорації існують дві точки зору. Одна із них (традиційна) полягає в тому, що фірма, котра встановлює на свою продукцію ціни, що забезпечують максимальний прибуток, не має підстав змінювати ціни чи обсяг випуску, коли запроваджується податок на прибуток корпорації. Співвідношення ціни та обсягу цієї продукції, що забезпечує найвищий прибуток до вирахування податку, так і залишиться найбільш прибутковим і після того, як держава вилучить певний відсоток із прибутку фірми у вигляді податку на прибуток корпорації. Відповідно до цієї точки зору власники фірми змушені змиритися із зменшенням їхніх доходів на відповідну суму податку. Водночас існує й інша думка. Згідно з нею вважається, що цей вид податку частково перекладається на споживачів через встановлення вищих цін та на постачальників ресурсів через призначення порівняно нижчих цін.

Обидві точки зору щодо реальних платників податку на прибуток корпорацій мають сенс. В умовах висококонкурентних ринків цей податок має всі ознаки прямого податку, тому що конкурентні фірми не в змозі відреагувати на його встановлення (чи збільшення ставки оподаткування) підвищенням рівнів цін товарів. З іншого боку, фірми-монополісти за певних обставин можуть підвищити ціни у відповідь на зростання ставки податку на прибуток корпорацій. У такому випадку частина цього податку буде перекладена на споживачів та постачальників ресурсів для фірми-монополіста. Отже, в останньому випадку податок на прибуток корпорацій набуває ознак непрямого податку.

Якщо говорити про розподіл величини непрямого податку між фірмами та споживачами, то тут також варто взяти до уваги два можливі випадки. З одного боку, оскільки універсальні акцизи охоплюють значно ширше коло товарів та

послуг, ніж індивідуальні акцизи, у споживачів є незначні можливості протидії підвищенню цін, спричиненому призначенням податку з продажу чи податку на додану вартість, або ж підвищенням їхніх ставок. Споживачі істотно обмежені в можливостях переорієнтації своїх видатків у бік продукції з нижчим рівнем цін. З іншого боку, індивідуальний акциз (акцизний збір) устанавлюється, як правило, на вузьке коло товарів. Отже, споживачі в деяких випадках мають кращі можливості для переорієнтації їхнього попиту на товари-замінники. Щоправда, слід враховувати те, що не завжди такі товари-замінники існують. Так, коли акцизний збір призначається на цукор, алкогольні напої, бензин, тютюнові вироби, то для них товарів-замінників практично не існує.

Права та обов'язки платників податків

Перелік основних прав платників податків визначений ст.17 Податкового кодексу України. Основними правами платників податків є:

- безоплатно отримувати в органах державної податкової служби та в органах митної служби, у тому числі і через мережу Інтернет, інформацію про податки та збори і нормативно-правові акти, що їх регулюють, порядок обліку та сплати податків та зборів, права та обов'язки платників податків, повноваження контролюючих органів та їх посадових осіб щодо здійснення податкового контролю;

- представляти свої інтереси в контролюючих органах самостійно, через податкового агента або уповноваженого представника;

- обирати самостійно, якщо інше не встановлено цим Кодексом, метод ведення обліку доходів і витрат;

- користуватися податковими пільгами за наявності підстав у порядку, встановленому цим Кодексом;

- одержувати відстрочення, розстрочення сплати податків або податковий кредит в порядку і на умовах, встановлених цим Кодексом;

- бути присутнім під час проведення перевірок, ознайомлюватися та отримувати акти (довідки) перевірок, проведених контролюючими органами, перед підписанням актів (довідок) про проведення перевірки, у разі наявності зауважень щодо змісту (тексту) складених актів (довідок) підписувати їх із застереженням та подавати контролюючому органу письмові заперечення в порядку, встановленому цим Кодексом;

- оскаржувати в порядку, встановленому цим Кодексом, рішення, дії (бездіяльність) контролюючих органів (посадових осіб), надані контролюючими органами роз'яснення;

- вимагати від контролюючих органів проведення перевірки відомостей та фактів, що можуть свідчити на користь платника податків;

- на нерозголошення контролюючим органом (посадовими особами) відомостей про такого платника без його письмової згоди та відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, державну, комерційну чи банківську

таємницю та стали відомі під час виконання посадовими особами службових обов'язків, крім випадків, коли це прямо передбачено законами;

- на залік чи повернення надміру сплачених, а також надміру стягнутих сум податків та зборів, пені, штрафів у порядку, встановленому цим Кодексом;

- на повне відшкодування збитків (шкоди), заподіяних незаконними діями (бездіяльністю) контролюючих органів (їх посадових осіб), у встановленому законом порядку;

- за методикою, затвердженою Міністерством фінансів України, вести облік тимчасових та постійних податкових різниць, та використовувати дані такого обліку для складання декларації з податку на прибуток.

- платник податку має також інші права, передбачені законом.

Щодо обов'язків платників, то їхній основний перелік визначений ст.16 Податкового кодексу України:

- стати на облік у контролюючих органах в порядку, встановленому законодавством України;

- вести в установленому порядку облік доходів і витрат, складати звітність, що стосується обчислення і сплати податків та зборів;

- подавати до контролюючих органів у порядку, встановленому податковим законодавством, декларації, звітність та інші документи, пов'язані з обчисленням і сплатою податків та зборів;

- сплачувати податки та збори в строки та у розмірах, встановлених;

- подавати на належним чином оформлену письмову вимогу контролюючих органів (у випадках, визначених законодавством) документи з обліку доходів, витрат та інших показників, пов'язаних із визначенням об'єктів оподаткування (податкових зобов'язань), первинні документи, регістри бухгалтерського обліку, фінансову звітність, інші документи, пов'язані з обчисленням та сплатою податків та зборів. У письмовій вимозі обов'язково зазначаються конкретний перелік документів, які повинен надати платник податків, та підстави для їх надання;

- подавати контролюючим органам інформацію, відомості про суми коштів, не сплачених до бюджету в зв'язку з отриманням податкових пільг (суми отриманих пільг) та напрями їх використання (щодо умовних податкових пільг - пільг, що надаються за умови використання коштів, вивільнених у суб'єкта господарювання внаслідок надання пільги, у визначеному державою порядку);

- подавати контролюючим органам інформацію в порядку, у строки та в обсягах, встановлених податковим законодавством;

- виконувати законні вимоги контролюючих органів щодо усунення виявлених порушень законів з питань оподаткування, підписувати акти (довідки) про проведення перевірки;

- не перешкоджати законній діяльності посадової особи контролюючого органу під час виконання нею службових обов'язків та виконувати законні вимоги такої посадової особи;

- повідомляти контролюючим органам за місцем обліку такого платника про його ліквідацію або реорганізацію протягом трьох робочих днів з дня прийняття відповідного рішення (крім випадків, коли обов'язок здійснювати таке повідомлення покладено законом на орган державної реєстрації);

- повідомляти контролюючі органи про зміну місцезнаходження юридичної особи та зміну місця проживання фізичної особи - підприємця;

- забезпечувати збереження документів, пов'язаних з виконанням податкового обов'язку, протягом строків, установлених ПКУ;

- допускати посадових осіб контролюючого органу під час проведення ними перевірок до обстеження приміщень, територій (крім житла громадян), що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для проведення перевірок з питань обчислення і сплати податків та зборів у випадках, встановлених ПКУ, тощо.

ЗАВДАННЯ ТА ЗАПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. Що таке – Фінансове право?
2. Що є суб'єктами та джерелами фінансового права?
3. Власні, регульовані та закріплені доходи в місцевому самоврядуванні. Що це? Дайте коротку характеристику
4. Які права та обов'язки платників податків?
5. Що таке прямі і непрямі податки?
6. Як розподіляється державний бюджет?
7. На які групи поділяється місцевий бюджет?
8. Які є види податків? Дайте характеристику
9. Що є предметом і методом фінансового права?